

чувствовать себя начальником и решать судьбы людей. Говорящей является и фамилия этого героя – Мальков. Читатель и зритель вспоминает коменданта Кремля Малькова, расстрелявшего Фанни Каплан по обвинению в покушении на Ленина. Как и комендант, заведомо кадров из комедии был из органов. И когда в кабинете директора по радио читали строки из «Конька-горбунка» П.П. Ершова: «Вот в конюшню прибегают, Двери настежь отворяют И ногами дурака Ну толкать во все бока», Мальков произнес, с авторской пометкой «многозначительно»: «Ногами!» [1, с. 312] Это было прямым обращением к исторической памяти интеллигенции. Для читателя и зрителя образ кадровика Малькова становился предельно ясен. Некоторые из них лично видели таких кадровиков в иных эпизодах, при допросах с пытками в сталинских застенках, другие слышали об участии их в таких акциях.

Скрытое обращение к историкам, к их настроениям и опыту прослеживается в словах диссертантов Чаркина и Чуркина. «Я, например, решил сесть за тему “Борьба за...”», – заявил Чаркин. «А я – “Борьба против...”» [1, с. 299], – ответил Чуркин. Для историков это был прозрачный намек. Было известно, что так формулировались многие темы по истории КПСС. Едва ли в этом была скрытая критика самой партии, для шестидесятников она не характерна. В происходивших в период оттепели переменах они видели знак силы партии, ее способности преодолеть наследие репрессивного режима. Упоминание же «Борьбы за» и «Борьбы против» служило, скорее всего, отражением в профессиональной среде историков раздражения псевдонаучной халтурой в форме подобных тем. Такая халтура нередко выдавалась за актуальный и полезный научный поиск, востребованный в идеологической борьбе или обобщавший опыт партии. Но для историка-профессионала было ясно, что подобная тематика представляет историю в ложном свете перед обществом, в виде не науки, но наукообразной формы идеологического обслуживания власти, и неизбежно ведет к дискредитации образа истории как науки в массовом сознании.

Исторический оптимизм шестидесятников выражен в использовании ими концовки по модели гоголевского ревизора, когда вызов городничего к чиновнику из Петербурга содержал намек на позитивное завершение комедии. Таким же образом завершили комедию Д. Аль и Л. Раков, когда телеграмма от начальника и близкого знакомого директора Допетровского со словами: «Начальство считает, что ты дуб» [1, с. 356] предполагало падение директора и оптимистическую развязку комедии.

Литературные произведения относятся к наиболее интересным источникам по истории культуры советского общества. Это предполагает необходимость междисциплинарного поиска историков и литературоведов для понимания характера и особенностей исторического времени и смыслов в произведениях литературы.

1. Аль, Д. Опаснее врага : комедия в трех действиях / Д. Аль, Л. Раков // Аль, Д. Диалог : пьесы / Д. Аль. – Л. : Советский писатель, 1987. – 405 [2] с.
2. Варламов, А. А. Толстой / А. А. Варламов. – М. : Молодая гвардия, 2008. – 591, [1] с.
3. Источниковедение : учеб. пособие / отв. ред. М. Ф. Румянцев. – М. : Изд. дом Высшей школы экономики, 2015. – 685, [3] с.
4. Янчевский, Н. За волей / Н. Янчевский // На подъеме. – 1933. – № 1. – С. 21–29.
5. Янчевский, Н. Карча / Н. Янчевский // На подъеме. – 1927. – № 6. – С. 3–9.

Бароўка В.Ю.

АПОВЕСЦЬ “ДЗВЕ ДУШЫ” М. ГАРЭЦКАГА ЯК ГІСТАРЫЧНАЯ КРЫНІЦА

Аповесць М. Гарэцкага “Дзве душы” (1918–1919) – канцэптуальнае мастацкае асэнсаванне грамадскай сітуацыі на Беларусі перыяду Лютаўскай і Кастрычніцкай рэвалюцыі, Грамадзянскай вайны, нацыянальнага характару беларусаў, становішча і ролі прыхільнікаў старых і новых парадкаў. “Дзве душы” – твор з публіцыстычным акцэнтам і палемічным стаўленнем да трактоўкі падзей 1917–1918 гадоў. Аповесць стваралася непасрэдна па слядах падзей іх сведкам і ўдзельнікам, таму з поўным правам можа ўспрымацца як гістарыяграфічная крыніца. Вядомы даследчык літаратуры Георг Лукач слухна заўважыў: “Чым больш глыбокае і дакладнае гістарычнае пазнанне пісьменніка, тым больш свабодны яго рух у матэрыяле” [1, с. 145]. Абазнанасць у матэрыяле дазволіла М. Гарэцкаму ўвасобіць складаную грамадска-палітычную сітуацыю, стаўленне розных

сацыяльных пластоў Беларусі да рэвалюцыі і адраджэнскага руху. Панарамнаму адлюстраванню рэчаіснасці падначалена сістэма вобразаў у творы. Героі аповесці – беларусы з розным узроўнем грамадскай і нацыянальнай свядомасці, з рознымі маральнымі імператывамі і з розных сацыяльных пластоў; найперш гэта вайскоўцы, рабочыя, сяляне, інтэлігенцыя.

Гарэцкім шмат ўвагі нададзена паказу вайскоўцаў. Вайскоўцы ў творы – Ігнат Абдзіраловіч, князь Гальшанскі, Гарэшка. Галоўны герой твора – “прапаршчык армейскі”, сын “памешчыка сярэдняй заможнасці” [2, с. 3] Ігнат Абдзіраловіч ваяваў на фронтах Першай сусветнай вайны, быў паранены, пасля дывізійнага лазарэта яму спачатку “летуцелася аб працы ў вольнай старонцы, аб дзеяльнасці...” [2, с. 7]. Становішча на фронце адразу пасля Лютаўскай рэвалюцыі штрыхамі раскрывалася ва ўспамінах Абдзіраловіча пра папаўненне яго роты “жандарамі і кадравымі з запасных батальёнаў”, пра тое, як “велікаросы пабілі капітана N – украінскага самасційніка” [2, с. 7]. У маскоўскім лазарэце ў чаканні адпраўкі для лячэння на Каўказ Ігнат сутыкнуўся з іранічнымі адносінамі афіцэраў-франтавікоў да новых грамадскіх рэалій: “За сталом афіцэры гаманілі аб хамстве народа, пад маскаю прылікі, але са злосцю ў душы, як быццам жартліва, спіраліся аб палітыцы з *таварышам*-няняю, што насіла стравы на стол, ці вылічалі долю пакарнейшаму і найцішэйшаму бежанцу, *таварышу*-санітару, каторы не разумеў, аднак, за якую волку ён знялюбеў ім” [2, с. 9]. Ігнат знаходзіўся ў стане палітычнага самавызначэння, хаця заяўляў: “...Палітыку ўрада ў цяперашнім складзе я лічу справядлівай і буду, у разе патрэбы, бараніць яе так, як належыць салдату, і проці ўсякага ворага” [2, с. 18]. Калі адзін з афіцэраў спытаў Ігната пра адносіны да большавікоў, то пачуў у адказ: “Не <...>, мне не ймецца веры ў магчымасць існавання самастойнай улады радоў пралетарыяту, і, наагул, камуністычнага ладу жыцця. Гэта пакуль утопія” [2, с. 18]. Абдзіраловіч вырас у панскай сям’і, не адчуваў асаблівай прыязнасці да народа. Сітуацыя не змянілася і тады, калі Ігнат даведаўся, што насамрэч ён мужыцкі сын: ён заставаўся “пабочным глядзеннікам і ціхім думаннікам” [2, с. 61], таму Кастрычніцкія падзеі метафарычна аданіў як вялікі пажар, а сябе параўноўваў са шчэпкай у віры гісторыі. Абставіны прымусілі Ігната пайсці на службу да новай улады, аднак гэта здарылася ў выніку збегу абставін, а не свядомага выбару. Абдзіраловіч спрабуе вызначыцца палітычна, пытанні нацыянальныя яго спачатку мала хвалююць. Адраджэнец Сухі зняважліва называе Ігната рэнегатам і ў адказ чуе: “Бацькаўшчына – матка Беларусь? Ха-ха! Выбачайце, паночку, але мая бацькаўшчына – уся Расія” [2, с. 32]. Праз нейкі час у размове з маладой настаўніцай ён зазначаў: “Не думайце, Іраіда Аўгенаўна, што з мяне ўжо такі дрэнны беларус. Хто ведае? Каб я быў у свядома беларускай сферы, можа, і я рабіў ба нейкую карысную для бацькаўшчыны працу” [2, с. 81]. Сябра школьных гадоў Мікола Канцавы, Іра, палітычныя падзеі прымусілі Абдзіраловіча пільней прыгледзецца да адраджэнскіх ідэй. Ігнат вагаўся паміж большавікамі і адраджэнцамі, бо практыку абодвух бакоў не прызнаваў ідэальнай, не здымаў адказнасці за палітычнае становішча на Беларусі з саміх беларусаў, рытарычна пытаючы: “Тэорыя інтэрнацыянала вінавата ў тым, што беларускім народам кіруюць цяпер большавіцкія камісары ўсякіх нацый, апроча беларускай? Ці яна вінавата, што ў нашым змянітым Обліскомзапе ёсць армяне, латышы, жыды, палякі, маскоўцы, але няма нас, беларусаў? Што правінцыя маець толькі такіх кульгавых беларусаў, як гэты Гаршчок?” [2, с. 99]. Гісторыю Ігната акцэнтуюць пісьменніцкую думку аб драматычным лёсе чалавека, які шукае свой шлях у перыяд грамадскіх змен.

Князь Гальшанскі – “грэблівая маўклівы, панскае пароды гвардзейскі афіцэр” [2, с. 5], “сыты, крывісты гвардзец” [2, с. 7], арыстакрат-вайсковец. Пасля рэвалюцыі ён спрабаваў падначаліць сабе беларускі рух. Красамоўна сведчыла пра яго сапраўдныя намеры рускамоўная прамова на ўстановачным сходзе грамадзян-беларусаў у Лермантаўскай галерэі Пяцігорска: “У нас, беларусов, нет классовой борьбы <...>. Нет ее, не должно быть и не будет!! Мы тут все, от пана до Степана, как говорится, будем стоять за одно: тесный союз с Россией и законное наделение малоземельных крестьян землёю!...” [2, с. 16]. Капітан Гарэшка – таксама афіцэр былой царскай арміі, прыхільнік князя Гальшанскага, які ў палон ворагаў не браў: “Ух, працуе! У палонных чырвоных не бярэць, а хто і перадасца яму, не ўспешыцца: да сценкі!” [2, с. 54]. Гарэшка свядома стаў тайным агентам “вялікага маскоўскага хаўрусу “Вызваленне Расеі”, што меў за мэту адрадзіць “адзіную і недзялімую” Расейскую імперыю і рассылаў сваіх людзей скрозь па ўсіх яе быўшых частках. Капітана Гарэшку як беларуса родам паслалі працаваць на Беларусь з

вялікімі сумамі грошы і важнымі даручэннямі самага сакрэтнага характару. Між іншым яму было даручана знайсці патрэбных людзей для арганізацыі паўстання, самому пралезці ў Чырвоную Армію, заслужыць ласку ў бальшавіцкіх кіраўнікоў, папасці на ўсмірэнне бунту і задавіць яго з незвычайнай, шалёнай жорсткасцю” [2, с. 90], каб зняславіць бальшавікоў. Гарэшка выканаў большую частку задання, нават зарэзаў аднаго з бальшавіцкіх кіраўнікоў. Сваю жорсткасць Гарэшка апраўдваў жорсткасцю палітычных праціўнікаў, расказваючы пра здзекі рэвалюцыйных матросаў з мічмана: “Адну таварыш прастытутку, маю знаёмую, чырвоныя матросы запрасілі да сябе на баль. У вадным антракце кавалер гэтай дамы запрасіў яе на гарбату і павёў у трум. Там ляжаў на спіне, голы і прыбіты к падлозе рукамі і нагамі, зусім маладзенькі і прыгожанькі мічман, а на голых грудзях у яго гарэў грудок трэсак і стаяў саганок з вадою, каб, зварыўшы, піць гарбату” [2, с. 104]. Такім чынам, у трактоўцы пісьменніка, большая частка афіцэраў-беларусаў былой царскай арміі была абыякавай да роднага краю, пад лозунгамі вернасці словам прысягі змагалася на баку белых.

Пісьменнік глыбока адлюстравваў пралікі адраджэнскага руху. Адраджэнцы ў аповесці – настаўнікі Мікола Канцавы, Іра Сакавічанка, “вучань каморна-агранамічнага вучылішча” Сухі. Ідэі адраджэнцаў, у паказе пісьменніка, не карыстаюцца папулярнасцю. Прычына гэтага палягае не толькі ў кансерватыўнасці свядомасці беларусаў ды страце імі гістарычнай памяці, але і ў няўменні адраджэнцаў працаваць з людзьмі. Так, студэнт Сухі сваім ваяўнічым стаўленнем да нязгодных з ім выклікае негатыўнае стаўленне да сябе і сваіх аднадумцаў. Сухі агітаваў сялян галасаваць за беларускі спісак падчас выбару кандыдатаў Устаноўчага Сойму, але пацярпеў паражэнне, бо не ўлічваў інтарэсаў аўдыторыі. Са сходу ён уцёк з прызнаннем уласнага паражэння: “А тут нічога не выйдзе, бо селяніну бліжэй і знаямей цяпер пытанне аб міру і зямлі, чымся аб беларускім адраджэнню” [2, с. 31]. Сухі – натура самаўлюбёная і эгаістычная, яго найперш хвалюе ўласная бяспека, а не справа. Мікола Канцавы – чалавек ідэі, які ўсведамляе, што працу трэба весці не толькі сярод сялян, але і інтэлігенцыі, гараджан. Мікола разумее, што “ідэя нацыянальнага бальшавізму (гэтае слова мімаволі прыдумалася і склалася ў яго галаве), тая ідэя ні каліва не патускнела ў мужыцкай свядомасці, і што тая сучасная форма бальшавіцкай ідэі спрыклілась мужыкам дзеля розных прычын звонку, як блакада бальшавіцкай тэрыторыі, і прычын знутры, як камісарскае злачынства і няўмельства” [2, с. 69]. Канцавы дастаткова цвяроза ацэньваў адносіны бальшавікоў да беларусаў і іх лёсу: “Міколе, як і ўсім адраджэнцам, было дужа цяжка знасці тое, што на тэрыторыі Беларусі ў бальшавізме, апрача чужынцаў, апынуліся і ўзяліся кіраваць беларускім сялянствам якраз найгоршыя, на іх погляд, беларускія людзі, бо абмаскаленыя беларусы, закарэлыя рэнегаты і партыйна тупыя праціўнікі «ўсякага там яшчэ адраджэння», пагарджаўшыя, з іх убогай духоўна фанатычнасцю, беларускай мовай і ўсім нацыянальна-беларускім” [2, с. 69]. У адрозненне ад Сухога, Мікола не ратуе сябе за кошт іншых людзей, а настроены на доўгатэрміновую працу. Настаўніца Ірына Сакавічанка, дачка ляснічага, балюча перажывае недавер народа да адраджэнцаў, адсутнасць зацікаўленых лёсам Радзімы ў правячых колах, карпатліва і кожнадзённа выходзіць іншых сваім прыкладам. Адраджэнскі рух, з пункту гледжання апавядальніка, хаця не меў сур’ёзнай падтрымкі насельніцтва, аднак прызнаваўся варожым новай уладай, з яго прыхільнікамі змагаліся не менш, чым з белымі.

Шмат увагі пісьменнікам нададзена мастацкаму ўвасабленню бытавых рэалій паслярэвалюцыйнага часу. У аповесці ўспамінаецца рабаванне сялянамі панскіх маёнткаў, канфлікты старога і маладога пакаленняў вясцоўцаў, чырвоны тэрор у дачыненні да буржуазіі, адмоўныя адносіны сялян да камбедаўцаў, выпадкі прыходу да ўлады на месцах крымінальных элементаў. Фурман-бальшавік з абурэннем расказваў пра землякоў: “Сяло беднае, дык маладыя йшлі раней у свет, у гарады, а цяпер паварочалісь дамоў гультаямі, бандытамі і пад штандарам бальшавізму здзекуюцца над усімі сялянамі. Жывуць паразітамі, паўлезлі ў камітэт беднаты, і ніхто іх не зачэпіць. Старшыня камбеда – яшчэ даволі малады блазнюк, быў засуджаны ў Маскве за ўбіўства, сёлета ўлетку так пабіў граблямі сваю братоўку, жонку брата-земляроба, што тая памучылась колькі дзён і памёрла, брата ўсадзіў у “чразвычайку”, быццам за контррэвалюцыю, а бацьку штодня лупіць чым папады, па галаве, ганяець старога на работу, а сам п’янстве ды гуляець са сваёй бандаю...” [2, с. 89]. Такія парадкі прымушалі сялян паўставаць,

а паўстанні падаўляліся вельмі жорстка. Людзмі бальшавіцкага гарту ў аповесці прадстаўлены Гаршчок, былы селянін, пасля паслушнік манастыра, люмпен, рабочы, потым адзін з кіраўнікоў новай улады, а таксама рабочы Васіль. Іван Гаршчок, або Карпавіч, – недалёкі чалавек, ахоплены прагай помсты; лозунгі бальшавікоў часткова супадалі з яго памкненнямі, аднак апавядальнік заўважыў пра яго: “Нікоменьку не прызнаюся, сам сабе думаў іногды Карпавіч, – але чую, што ў абы-якой партыі мог бы знаходзіцца з поўнай шчырасцю” [2, с. 45]. Стаўленне да класавых ворагаў у Гаршчка катэгарычнае: “Сячы трэба да карэння” [2, с. 13]. Карпавіч тонка адчуваў настрой людзей, таму, агітуючы за бальшавіцкі спіс, гаварыў пра падзел панскага дабра, пра канец імперыялістычнай вайны, і яго патрымлівалі. На адказнай пасадзе Гаршчок найперш задавальняў сваё самалюбства. Малады рабочы Васіль вырас у беларускай вёсцы, ён захапіўся бальшавіцкімі ідэямі, ідэалізаваў Карпавіча, марыў пра рэвалюцыю як кардынальнае змяненне жыцця да лепшага, але пасля рэвалюцыйнай рэчаіснасці яго расчаравала: “Няма прычыны быць вясёлым, калі ўсюдых фальш” [2, с. 107].

Аповесць “Дзве душы” стала творам, у якім Гарэцкі перадаў атмасферу ў грамадска-палітычнай, бытавой, духоўнай сферах 1917–1918 гадоў на Беларусі, дарэчна выкарыстаў уласныя назіранні, абагульненні і прагнозы адносна перспектывы далейшага развіцця роднага краю. Аповесці ўласціва гранічная аб’ектыўнасць аўтара ў мастацкім даследаванні грамадскіх з’яў і псіхалогіі прадстаўнікоў розных сацыяльных пластоў.

1. Лукач, Г. Исторический роман и историческая драма / Г. Лукач // Литературный критик. – 1937. – № 12. – С. 118–147.
2. Гарэцкі, М. Дзве душы: аповесць / М. Гарэцкі. – Мінск: Маст. літ., 2006. – 110 с.

Кузнецова Т.И.
МИФОЛОГИЗАЦИЯ ПОЛИТИЧЕСКОГО ЛИДЕРА:
ТИТУЛАТУРА КАРЛИСА УЛМАНИСА В ТЕКСТАХ ЕГО СОВРЕМЕННОК
(30-Е ГГ. XX В.)

Для любого молодого государства, и в частности, Латвийской Республики, провозглашение создания которой состоялось 18 ноября 1918 года, принципиальное значение имеет выбор способов консолидации общества. Одним из возможных средств идеологической консолидации Латвии, ставшим особенно значимым после 1934 года, когда был совершён государственный переворот, положивший начало изменению политической системы страны, стала мифологизация¹ ключевой фигуры в истории Латвии XX века – Карлиса Улманиса. Он возглавлял 7 из 19 правительств времени существования парламентской республики (1918–1934), он совершил государственный переворот с 15 на 16 мая 1934 года, распустив парламент (сейм) и политические партии, через два года совместил должность главы правительства с должностью президента страны, и, наконец, имя его стало обозначением времени жизни довоенной Латвии, причём, независимо от оценки этого времени и лица его персонифицирующего (см., например: DU MV/43, DU MV/42 [4]).

С 1934 года начинает создаваться корпус сочинений, мифологизирующих К. Улманиса, т.е. представляющих его творцом времени, народа, государства. Одним из средств мифологизации главы правительства и президента страны явилась его (К. Улманиса) титулатура. Словарное определение «титула» весьма просто: «В феодальном и буржуазном обществе почётное звание, наследственное или пожалованное» [12, с. 786]. Однако к нему «просятся» несколько оттенков смысла. Во-первых, отметим, что титул является актом социализации, средством и знаком установления связи индивида с другими, при этом титул указывает на сращение индивидуального и социально-статусного начал в человеке. Во-вторых, в силу вышесказанного, титул может замещать личные имена и потому демонстрирует неизменность социального облика индивида и его места в мире. В-третьих, превращение слова, обозначающего человека, в титулы, говорит о

¹ Под мифологизацией будет пониматься придание статуса абсолютного, надвременного, надмирного, надличностного явления относительным, временным, личностным и, соответственно, неразличение феноменального и сущностного. Одно из проявлений мифологизации – символизация политического лидера.